КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ ЛИ Е КОМПИЛАТОРЪТ НА „ИСТОРИКИИ ЗА БОГА ...“?

(Към характеристиката на периода IX-XI век в развитието на българската историопис)

Николай Проданов

1. Поставянето за пореден път на този въпрос няма **самоцелен** характер. Това преди всичко е израз на убедеността ми, че един от важните проблеми в изследването на родния историографски процес е уточняването реалния обем на понятието „**средновековна българска историопис**“. Този проблем е анализиран, подчертавани са и обективните затруднения, стоящи пред неговото непротиворечиво разрешаване /Божилов 1983:21/. Безспорно е, че решението трябва да включва в себе си аргументирано определение на няколко граници. Това са границите **писана/устна история, историческа/неисторическа книжнина, оригинална/преводна историческа книжнина**. Разбира се, тези граници не могат да бъдат определени по друг начин, освен условно и с уговорки. Дефинирането на аргументирано гледище напр. за категорията „историописен жанр“ в българското средновековие се оказва труден изследователски проблем, особено в светлината на някои последни проучвания /Измерлиева 1991/. Независимо от това, тези граници трябва да бъдат прокарани, тъй като само те могат да създадат необходимата яснота за обекта на историографското дирене.

Упоритото твърдение, че съставител на „Историкии за Бога“, съдържащи накратко годините от Адам до пришествието Христово и пак от Христос до сегашния 12-и индикт“ е Константин Преславски всъщност е насочено най-вече в посока последната упомената граница да бъде поставена така, че оригиналната (доколкото средновековната книжнина притежава тази характеристика) българска историопис да има възможно най-широк обхват. Тази мисъл явно е симпатична на българските изследователи и затова в нашата съвременност идеята за съставителската роля на К. Преславски, изказана още от Горски и Невоструев /Горски и Невоструев 1859:422/ е подкрепяна (макар понякога и с уговорки) от Куев, Божилов, Петканова, Каймакамова /Куев 1992:240; Божилов 1983:26-27; Петканова 1992:192; Каймакамова 1990:65-69/ и др. Не липсва - особено сред по-старите автори - и противоположното мнение. Някои от упоритите му привърженици са Соболевски, Михайлов, Трифонов, Киселков, Зиков /Соболевски 1910; Михайлов 1928; Трифонов 1939:37-46; Киселков 1956:78-79; Зиков 1978/. Интересна подробност е, че един от най-добрите съвременни познавачи на творчеството на Константин Преславски - Георги Попов изобщо не повдига въпроса за „Историкии“-те в работите си /Попов 1980/.

Скромната цел на настоящия материал ще бъде, без да навлиза в прекомерни подробности, да се върне още веднъж към аргументацията „за“ и „против“ и доколкото е възможно тя ще бъде преценена в единна историческа и логическа система.

2.1. Единствено **пряко** доказателство за тезата, че съставител е Константин Преславски е обстоятелството, че „Историкии“-те са открити от заслужилия изследовател на славянската древност В. М. Ундолски в пергаментен ръкопис N163 по описа на Московската синодална библиотека от XIII век, в който се намира и „Учително евангелие“ на Константин Преславски. Още от XIX век изследователите, работили по различни поводи със сборника като руските учени Бодянски, Горски и Невоструев приемат, че щом „Историкии“-те се намират в един ръкопис с проповедта на Константин Преславски, той е и техен автор. Разбира се, това е един много **слаб** аргумент, още повече, че в други два сборника, съдържащи „Учителното евангелие“ - Ленинградския и Виенския - хрониката липсва /Зиков 1978/.

2.2. **Косвените** доказателства, работещи в полза на идеята, че съставителят е българин, са по-богати. На първо място трябва да се отбележат разсъжденията на Златарски /Златарски 1923/. Изтъкнатият наш историк смята, че съставител на „Историкии“-те е „приспособил лунното летоброене на прабългарите към християнската ера, като въвел от една страна закръгленото и постоянно число 5505 за годините от С. М. до Р. Хр., а от друга страна - запазил прабългарската лунна система за годините от основаването на държавата. По моя начен епископ Константин създал специално българско християнско летоброене, което получило широко приложение в старобългарската книжнина през първото българско царство.“ /Златарски 1923:165-166/. За да наложи и официализира това българско летоброене средновековният книжовник, на основата на по-стари византийски хроникални бележки, съставил летопис, в който хронологическите данни са изцяло съобразени с новото летоброене. Ако приемем тези разсъждения за основателни, вероятността българинът-съставител на хрониката да е Константин Преславски не е малка. Но българска ли е ерата с основа за преизчисляване 5505?

Един от добрите съвременни познавачи на изключително специфичната материя на историческата хронология Иван Добрев счита, че тази ера „напълно се вмества в обикновеното византийско летоброене“ /Добрев 1976:137/. Той достига до извода, че съществуват още „моравско-панонско летоброене“ с основа за преизчисляване 5501 (изобретено от Константин Философ) и българско летоброене, което е с основа за преизчисляване 5513. Той е категоричен, че „старобългарското летоброене е почивало върху много по-прости принципи в сравнение с реконструкцията на В. Златарски. То се свежда до хроноложките представи на лица с по-слаба подготовка и по същество е не много успешен опит да се нагоди ерата на Дионисий Мали към едно от началата

на византийското летоброене, според което от сътворението на света до Исусовото рождество са изминали 5505 години“ /Добрев 1976:171/. В светлината на тези разсъждения, идеята на В. Златарски за „Историкии“-те като своеобразен рекламен продукт за новото - българско християнско летоброене изглежда твърде съмнителна. Оттам и губи особената си тежест по отношение на предположението за съставителската роля на К. Преславски.

Другото косвено доказателство е наличието в текста на сведението за смъртта на император Никифор I Геник: „Никифор 8, а месеца 9. Него убиха ... българите на 27 юни.“ В. Златарски е категоричен, че тази прибавка е принадлежала на перото на Константин Преславски. Идеята на Златарски е развита в следната насока: „... направената добавка е била мотивирана от определена цел, която е преследвал нейният автор. Чрез нея Константин Преславски се е опитал да включи българския народ и държава в световната история. Тази негова проява най-ярко показва самостоятелното отношение на старобългарския книжовник към своите първоизточници. Тя е свидетелство за собствено историческо мислене, макар и пречупено през християнския мироглед“ /Златарски 1923:67/.

Внимателното вглеждане в тази част от хрониката ясно показва, че тези разсъждения са несъстоятелни. Ако наистина съставителят беше „летописец в Борисово-Симеонова България“ /Георгиев 1962:187/ и искаше да включи българския народ и държава в световната история вън от всяко съмнение е, че той щеше на първо място да отбележи личността и делата на владетеля-покръстител Борис-Михаил. Споменаването на военната победа на езичника Крум над ромейската армия е вън от логиката на старобългарския книжовник, чиято главна цел е утвърждаването на Христовата вяра. Неправилно е да се мисли, че това събитие може да представлява интерес само за българския читател. Унищожителният разгром, довел и до смъртта на императора, не е бил често събитие във византийската история. Той е оставил неизличим спомен и в паметта на ромейските книжовници. Така че, вписването на това сведение не е задължително да е станало от българска ръка.

В. Златарски усеща логическото противоречие и е принуден да направи предположението, че „Историкии“-те не са дошли до нас в първоначалния си вид. В оригинала, според него, е имало и други данни от българския исторически живот /Златарски 1923:172-173/. Тази негова догадка обаче е напълно хипотетична.

Дуйчев /Дуйчев 1943:199-200/ прави интересна съпоставка с хрониката на Георги Амартол. В нея за същото събитие се съобщава, че българите убили императора по начин, достоен за съжаление. Според Дуйчев вероятно същата дума е стояла и в оригинала на Константин Преславски, а после е била изтрита от преписвача, защото му се видяла обидна. Развивайки по същество същата мисъл, Андреев /Андреев 1978:56/

смята, че на изтритото място в този пасаж е бил изписан грозен епитет, достоен за отношението на гръцки летописец към варварски народ, позволил си да посече цвета на ромейската армия. Това е допълнителен аргумент в полза на тезата, че сведението дължим на византийска ръка. Ако приемем за логични тези разсъждения, идеята, че добавката за Никифор е скопирана от първобългарски надпис /Трендафилов 1988:52/ изглежда малко вероятна.

3. Твърдението за активна роля на български книжовник (възможно Константин Преславски) в окончателното оформяне на текста на „Историкии“-те, такъв какъвто ни е познат днес, влиза в противоречие с някои основни характеристики на българското историческо познание в годините непосредствено след покръстването. То цели да отвори кръгозора на българина християнин към световната история и в същото време да го отдалечи от езическото минало. Една от сериозните последици от налагането на християнството в България е „лишаване от миналото, отрязване на корените, ликвидиране на изградения стереотип на историческото мислене“ /Божилов 1995:90/.

Много показателно за специфичното отношение към езическото минало в годините след покръстването е съдържанието на Българския апокрифен летопис. Там целият период от Аспарух до Борис е синтерзиран в образа на легтендарния български цар Изот. Липсва почти напълно конкретност в описанието, ясно е, че книжовникът просто не знае точно какво се е случило през тези години. Това може да е последица само от съзнателно провеждана политика на отграничаване и забрава на дохристиянския период. Поради това носител на знание за тези времена е най-вече фолклорната традиция. Много по-логично е да очакваме във времето на Константин Преславски доминация на преводните съчинения в сравнение с оригиналните творби. Също така можем да очакваме тенденция на придържане към текста на превежданите творби и въздържане от корекции.

Известната в момента част от творчеството на Константин Преславски е силно доказателство за това, че евентуалните му занимания с „Историкии“-те имат епизодичен и периферен характер. Творчеството му го представя като изкусен стихоплетец със специални интереси към азбучния акростих, но не и като автор с пристрастия към историческата тема. „Поетическите си заложби Константин Преславски проявява най-вече в областта на църковната поезия или химнография. Мисията му на просветител и организатор на християнския църковен живот в България е свързана преди всичко с нуждите на славянското богослужение“ /Попов 1988:4/. По-лесно можем да представим Константин Преславски като преводач, а не като съставител на исторически съчинения. Изказаното по друг повод предположение, че автор на недостигналия до нас старобългарски летописен паметник, легнал в основата на руския летопис „Сказание о

преложении книг“, е Константин Преславски е неубедително /Ангелов 1981:22/.

Разбира се, най-сериозното доказателство в полза на преводния характер на летописа ще бъде, ако сме в състояние да посочим византийския оригинал. Това засега е невъзможно. Наложило се е мнението на Златарски /Златарски 1923:152-161/, че при съставянето на „Историкии“-те са ползвани т. нар. Пасхална хроника, Кратка хронография на Епифаний от 854 г. и Хронографията на патр. Никифор. Когато се съгласяваме със Златарски, обикновено подценяваме обстоятелството, че когато е търсил първоизточниците, той е правил съпоставка на текста на „Историкии“-те с известните към края на XIX век византийски хронографи по Гелзер /Гелзер 1889/.

В последно време интересни наблюдения върху оригинала на „Летописец вкратце“ - текст, в много отношения аналогичен на „Историкии“-те направи Петя Янева. Опирайки се на изследванията на Самодурова /Самодурова 1962; 1967/ върху малките (кратки) византийски хроники тя достигна до извода, че „преводът (на Летописец вкратце - бел. моя - Н. П.) е направен от малка анонимна византийска хроника, влизаща в състава на гръцки сборник, който е бил използван при подготовката на старобългарския протограф на Изборника 1073 г.“/Янева 1987:104/. За съжаление голяма част от тези анонимни произведения все още не е публикувана. При внимателно сравняване текста на „Историкии“-те с тези малки византийски хроники е възможно да се достигне и до по-прецизно мнение за византийския оригинал.

4. Както вече отбелязах, поставянето на въпроса за авторството на „Историкии“-те няма самоцелен характер. Категоричното определение на „Историкии“-те като преводно съчинение (независимо дали преводачът е Константин Преславски или не) помага да се избистри основното съдържание на историописния процес в България от покръстването до времето на появата на Българския апокрифен летопис. Този период може да се определи като време на доминация на преводното византийско историческо съчинение. Можем да приемем, че „Историкии“-те, „Летописец вкратце“ /Ангелов 1967/, българските преводи на хрониките на Йоан Малала и Георги Амартол са представлявали хомогенна група преводни исторически съчинения от времето на Борис и Симеон /Проданов 1996:74/.

5. Упоритото придържане към теза с толкова слаба аргументация, каквато е идеята, че съставител на „Историкии“-те е Константин Преславски е интересен историографски феномен. Той може да бъде обяснен поне частично, ако приемем, че това е проява на съзнателен или несъзнателен стремеж у българските историци да видят средновековната българска историопис в количествени рамки, съразмерни напр. на руската или сръбска средновековна историопис. Въпросът за адекватното обяснение на **малкия брой** известни днес български

историописни творби от средновековието все още не е намерил своя отговор. Едва ли трябва да го търсим в посоката на изкуствена промяна статута на чисто преводни съчинения. Това е, според думите на един колега, „плод на закъснял романтизъм“ /Димитров 1985:63/.

ЛИТЕРАТУРА

Ангелов 1967 — *Б. Ангелов*. Летописец вкратце в Симеоновия сборник от 1073 г. - В: Из старата българска, руска и сръбска литература. 20.

Ангелов 1981 — *П. Ангелов*. Болгарская история в сербских родословных текстах и летописях (IX-XIV в.). Старобългаристика, 2.

Андреев 1978 — *Й. Андреев*. Семинариум по средновековна българска история. Помощни исторически дисциплини. Велико Търново.

Божилов 1983 — *Ив. Божилов*. Българската средновековна историопис. Стара българска литература, Т. III, С.

Божилов 1995 — *Ив. Божилов*. Седем етюда по средновековна история. С.

Георгиев 1962 — *Е. Георгиев*. Разцветът на българската литература в IX-X в. С.

Горски, Невоструев 1859 — *А. Горский, К. Невоструев*. Описание славянских рукописей Московской синодальной библиотеки. Т. II, отд. 2, М.

Гелзер 1889 — *H. Gelzer*. Sextus Africanus und die byzauntinische Chronographie. Leipzig, Teil II.

Димитров 1985 — *Б. Димитров*. Петър Богдан Бакшев. Български политик и историк от XVIII век. С.

Добрев 1976 — *Ив. Добрев*. За александрийското и моравско-панонското летоброене и за някои дати в старата славянска писменост. - ГСУ, ФСФ, т. LXIX, 2.

Дуйчев 1943 — *Ив. Дуйчев*. Из старата българска книжнина. С.

Златарски 1923 — *В. Златарски*. Най-старият исторически труд в старобългарската книжнина. - СпБАН, XXXVII.

Зиков 1978 — *Ен. Зыков*. О литературном наследии Константина Преславского. Старобългарска литература, кн. 3.

Измерлиева 1991 — *В. Измерлиева*. Една гледна точка към понятието „жанр“ в старобългаристиката. Старобългарска литература, кн. 25-26.

Каймакамова 1990 — *М. Каймакамова*. Българска средновековна историопис. С.

Киселков 1956 — *В. С. Киселков*. Проуки и очерти по старобългарска литература. С.

Куев 1992 — *К. Куев*. Константин Преславски. - В: Старобългарска литература. Енциклопедичен речник. Съст. Д. Петканова. С.

Михайлов 1928 — *А. В. Михайлов*. К вопросу о времени происхождения Учительного евангелия Константина Болгарского. Slavia, VII, 2.

Петканова 1992 — *Д. Петканова*. Старобългарска литература IX-XVIII век. С.

Попов 1980 — *Г. Попов*. Старобългарският книжовник Константин Преславски. - В: Вековни български езикови традиции. С.

Попов 1988 — *Г. Попов*. Книжовното наследство на Кирило-Методиевите ученици. Литературна мисъл, кн. 1.

Проданов 1996 — *Н. Проданов*. Академик Юрдан Трифонов - историк на българската историопис. - В: Библиотека „Български Северозапад“ към ИМСЗБ, N 9, (Научна сесия „Академик Юрдан Трифонов“), Враца.

Самодурова 1962 — *З. К. Саморудова*. К вопросу о малых византийских хрониках. Византийский временник, N 21.

Саморудова 1967 — *З. Г. Саморудова*. Малые византийские хроники и их источники. - Византийский временник, N 27.

Соболевски 1910 — *А. И. Соболевский*. Материалы и исследования в области славянской филологии и археологии. - Сб. ОРЯС, 88, Спб.

Трендафилов 1988 — *Хр. Трендафилов*. Нулевата степен на жанра. Език и литература, кн. 6.

Трифонов 1939 — *Юр. Трифонов*. Кога са писани Учителното евангелие на Епископ Константин и Беседата на Козма Презвитера. - СпБАН, LIIX.

Янева 1987 — *П. Янева*. За изворите на Летописец вкратце в Изборника 1073 г. Старобългаристика, кн. 3.